

СКРИПНЮК

Олександр Васильович — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заступник директора Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ВИДАТНИЙ ОРГАНІЗАТОР АКАДЕМІЧНОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ І ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ — НАШ СУЧАСНИК

До 85-річчя академіка НАН України
Ю.С. Шемшученка

14 грудня 2020 р. виповнилося 85 років видатному українському вченому в галузі правознавства та державознавства, лауреату Державної премії України в галузі науки і техніки (2004), заслуженому діячеві науки і техніки України (1995), лауреату премій НАН України: ім. Д.З. Мануїльського (1991) та ім. М.П. Василенка (1998), лауреату премії імені Ярослава Мудрого НАПрН України і Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (2014), директору Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (з 1988), почесному ректору Київського університету права НАН України (2006), доктору юридичних наук (1979), професору (1985), академіку НАН України (1992), академіку НАПрН України (1993) Юрію Сергійовичу Шемшученку.

Юрій Сергійович Шемшученко

Юрій Сергійович Шемшученко народився 14 грудня 1935 р. у м. Глухів Сумської області в родині робітника-маляра. Батько мав хист до мистецької творчості і це, очевидно, справило великий вплив на естетичні почуття і розуміння світу майбутнього вченого, на його любов до художнього слова, живопису, театру. Досить рано померла його мати, і Юрій став напівсиротою. Як старший за віком він доглядав менших дітей у родині, виконував різну хатню роботу. Юрій Сергійович — дитина війни, як і всі його ровесники, він відчув на собі труднощі й лиха тієї пори, про що неодноразово згадував у своїх біографічних творах. Палкий патріот своєї малої батьківщини, в історичних екскурсах він часто писав про давнє минуле Глухова, про буремне ХХ століття та сьогодення, багато зробив і робить для увічнення пам'яті своїх відомих земляків. І Глухів у відповідь з великою пошаною ставиться до свого знаного уродженця: Ю.С. Шемшученко — почесний громадянин міста Глухова.

У шкільні роки Юрій Сергійович прагнув стати істориком, мріяв про навчання на історичному факультеті, але доля внесла корективи в його плани. Після закінчення середньої школи

в 1954 р. Юрій Сергійович служив у радянській армії, був механіком з авіаційного озброєння. Після демобілізації в 1957 р. вступив на юридичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Закінчивши навчання, в 1962 р. за призначенням працював помічником прокурора Глухівського району, а з 1964 р. — прокурором Липоводолинського району Сумської області. Однак з 1966 р. він пов'язує своє професійне майбутнє з академічною юридичною наукою, організації та розвитку якої віддано служить ось уже 55 років. Його науковий стаж розпочався з аспірантури Інституту держави і права АН УРСР. Тут він пише дисертаційне дослідження за спеціальністю «державне та адміністративне право». У 1969 р. молодого вченого обрано на посаду молодшого наукового співробітника інституту, а наступного року він успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Забезпечення законності в діяльності місцевих органів радянського державного управління засобами прокурорського нагляду». На цей період припадає початок активної громадської діяльності Ю.С. Шемшученка. Його обирають депутатом місцевих органів самоврядування (районної ради депутатів трудящих), групаторгом відділу та членом партбюро інституту.

Початок наукового поступу Юрія Сергійовича припадає на другу половину 60-х років ХХ ст. — нетривалий період демократизації суспільства перед наступом неосталінізму. У центрі наукових інтересів Ю.С. Шемшученка опиняються проблеми законності в діяльності державних та місцевих органів влади, органів прокуратури. Його наукові дослідження цього періоду відбувалися в межах державного (конституційного) права під керівництвом відомого вченого-конституціоналіста професора Анатолія Павловича Таранова. Згодом виходить його перша після захисту кандидатської дисертації монографічна праця у співавторстві з І.П. Бутком «Місцеві ради і забезпечення законності» (1973), що на той час було великим особистим досягненням для молодого вченого і помітним явищем у науковому житті не лише Інституту, а й усієї юридичної науки України.

Після цього напрям дослідницьких інтересів Ю.С. Шемшученка змінюється. Він зосереджує свою увагу на вивченні проблеми, яка почала набувати планетарного масштабу, — захисту і збереження навколишнього середовища та забезпечення майбутнього існування планети. Він став піонером-фундатором цього нового прогресивного і перспективного напрямку наукових досліджень в Україні. Пізніше розроблення саме цієї проблематики принесло вченому національне і міжнародне визнання. Його голос на захист навколишнього середовища вагомо звучатиме на національних та міжнародних наукових екологічних форумах, на сесіях Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй як представника урядових організацій від України. Ю.С. Шемшученко розробляє найважливіші регіональні, континентальні та міжнародно-правові акти у сфері екологічного права. Він стає учасником розроблення Кодексу екологічної безпеки для країн Східної Європи, творцем концепції Екологічної конституції Землі.

Ю.С. Шемшученко досліджує різні правові аспекти охорони природи, її форм і стандартів, питання юридичної відповідальності, ефективності екологічного законодавства, раціонального використання господарських земель та об'єктів лісового господарства, водних ресурсів річок і Світового океану, атмосферного повітря, екологічної експертизи та ін. А головне, розробляє і формує науково-понятійний апарат нової галузі — екологічного права, його теоретико-методологічні засади. Він багато пише, дискутує на національних форумах і в засобах масової інформації.

У 70–80-х роках Юрій Сергійович самостійно і у співавторстві друкує низку монографічних праць, які заклали на перспективу теоретичні основи галузі екологічного права в Україні та СРСР. Серед них — «Адміністративно-правова охорона природи Української РСР» (1973), «Організаційно-правові питання охорони навколишнього середовища в СРСР» (1976), «Юридична відповідальність у галузі охорони навколишнього середовища» (1978), «Охорона навколишнього середовища у міс-

тах» (1981), «Правова охорона навколишнього середовища у сільському господарстві (1984), «Правова охорона навколишнього середовища в галузі промислового виробництва» (1986) та ін. Квінтесенцією його наукових пошуків, певним підсумком результатів розроблення екологічної проблеми став захист у лютому 1979 р. докторської дисертації на тему «Державне управління охороною навколишнього середовища»

Завдяки особистим теоретичним розробкам Ю.С. Шемшученка та його колег українська еколого-правова школа збагатилася вагомими здобутками. Притаманний їй системний підхід до дослідження охорони навколишнього середовища змушені були визнати навіть провідні московські вчені-екологи, зазвичай дуже скупі на похвалу до представників республіканських наукових шкіл. Успіхи української школи екологічного права сприяли посиленню співробітництва українських і європейських науковців у цій сфері, вони спільно прийшли до розуміння значення проблеми права людини на безпечне навколишнє середовище. Згодом дослідження Ю.С. Шемшученка та його колег з цієї проблеми випередили наукові пошуки вчених інших європейських країн, а йому принесли широке наукове визнання. У другій половині 80-х років виходять комплексні монографічні дослідження вченого «Державне управління охороною навколишнього середовища в союзній республіці» (1990) та «Правові проблеми екології» (1989).

У цей період розроблення еколого-правових проблем в Україні ще більше актуалізувала Чорнобильська катастрофа, яка змусила міжнародне співтовариство через глобальні наслідки цієї аварії по-новому подивитися на проблеми ядерної безпеки. Ю.С. Шемшученко у цей час очолює міжінститутську групу фахівців НАН України з підготовки проекту закону «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», положення якого ґрунтувалися на найновітніших досягненнях вітчизняних учених у цій сфері, які не мали аналогів у світі. Теоретичні розробки

Ю.С. Шемшученка в цей період стосувалися перспектив розвитку ядерного законодавства, цивільно-правової відповідальності за ядерну шкоду, впливу Чорнобиля на розвиток сільського господарства та ін.

У ХХІ ст. учений спрямовує свої пошуки на подолання найновіших викликів, що постали перед людством. Розроблені ним теоретичні положення було викладено в багатьох монографічних та енциклопедичних виданнях. Серед них слід назвати колективні монографії «Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права» (2008), «Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права» (2013), академічний курс «Екологічне право України» (2005, 2008), «Екологічна енциклопедія» (2006) та ін. Як керівник відповідної робочої групи він координує роботу над проектом Екологічного кодексу України. Особливу увагу Юрій Сергійович зосереджує на науковому проєкті, ідеологом якого він був, — Екологічній конституції Землі як міжнародно-правовій основі нового екологічного порядку. Досягнення екологічної безпеки планети, розроблення теоретичних аспектів розвитку міжнародного екологічного права, екологічного законодавства та його кодифікації, аналіз нових тенденцій розвитку правової охорони навколишнього середовища, формування екологічної правосвідомості — ось ті основні проблеми, над якими працює вчений.

Поряд з екологічними аспектами досліджень у галузі міжнародного права для академіка Ю.С. Шемшученка, за його власним визнанням, стають пріоритетом проблеми міжнародного морського і космічного права. У сфері морського права його наукові інтереси сягають питань раціонального використання ресурсів Світового океану, організації морського правопорядку, правових проблем морегосподарської діяльності, міжнародного співробітництва у використанні Чорного та Азовського морів тощо. У сфері національного та міжнародного права він працює над вдосконаленням космічного законодавства, питаннями мирного і безпечного використання космічного просто-

ру та його охорони, відповідальності в міжнародному космічному праві, міжнародного космічного співробітництва. І це далеко не повний перелік проблем, які набули втілення у працях Ю.С. Шемшученка, самостійних чи у співавторстві з іншими відомими вченими: «Ядерне законодавство України» (1998), «Космічне законодавство: нормативні акти» (1998), «Космічне право України» (2001), «Космічне законодавство країн світу» у 5 т. (2001–2007), «Міжнародно-правова охорона космічного середовища від техногенного забруднення» (2012). Він стає координатором досліджень проблем космічного права, очоливши Міжнародний центр космічного права при Президії НАН України.

Уже з другої половини 1970-х років характерною рисою монографічних праць Ю.С. Шемшученка стає комплексність і міжгалузевий характер, дослідження на межі екологічного, аграрного, державного, адміністративного, міжнародного, порівняльного права та інших галузей науки. Це великою мірою визначалося змінами у суспільно-політичному житті та особистим кар'єрним зростанням ученого. Ю.С. Шемшученка обирають завідувачем відділу проблем радянського будівництва (з 1979), відділу правових проблем сільського господарства і охорони навколишнього середовища (з 1982), відділу конституційного права і місцевого самоврядування (з 2007) і, зрештою, директором Інституту (з 1988).

Грунтовна теоретична підготовка та широкий світогляд зумовили багатогранність підходів Юрія Сергійовича до формування наукової політики. Переосмислення ідеологічних стереотипів і догм у галузі держави і права, що дісталися у спадок від командно-адміністративної системи, в другій половині 1980-х років сприяло розвитку в Інституті досліджень проблем демократизації політичної системи, правової держави, формування ринкових механізмів тощо. Наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. Ю.С. Шемшученко, відповідаючи на нові запити суспільства, займається розробленням питань національної державності і державного суверенітету, вдо-

скоалення правової системи, організації державної влади, законодавства, розвитку правотворчості, правового забезпечення ринкових реформ та ін.

Проголошення державного суверенітету та незалежності України зумовили дослідження теоретико-методологічних та конституційних засад українського державотворення, сучасного українського конституціоналізму, становлення та розвитку парламентаризму, модернізації державної влади тощо. Як незмінний учасник усіх організаційних форм конституційного процесу незалежної України Ю.С. Шемшученко досліджує питання теорії конституції, безпосередньо розробляє Концепцію конституції незалежної України. Йому належить авторський проєкт Конституції України, написаний відповідно до найкращих світових стандартів. За його наполегливою ініціативою до чинного Основного Закону України було внесено чимало фундаментальних положень екологічного спрямування, зокрема щодо права кожного на здорове довкілля, вільний доступ до екологічної інформації, стосовно особливого режиму права власності на природні ресурси.

Ю.С. Шемшученко є співавтором багатьох проєктів законів незалежної України. Очолюючи відділ конституційного права і місцевого самоврядування, він був керівником багатьох фундаментальних науково-дослідних проєктів з проблем державотворення та правотворення. Під його безпосереднім патронатом було завершено підготовку видань «Конституційне право України. Академічний курс. Т. 2» (2008), «Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні: до 60-річчя Загальної декларації прав людини» (2008), «Джерела конституційного права України» (2008), «Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність» (2011), «Правові основи розвитку сучасних політичних систем: досвід та перспективи» (2013), «Проблеми теорії конституційного права України» (2013), «Теоретичні проблеми розвитку конституційного законодавства України на сучасному етапі» (2014).

Урочисте засідання, присвячене святкуванню 70-річчя від дня заснування Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (справа наліво): академіки НАН України Ю.С. Шемшученко, В.А. Смолій, С.І. Пирожков

З-під пера Юрія Сергійовича виходять праці з проблем історії та теорії держави і права, конституційного, адміністративного, екологічного, космічного, європейського, міжнародного права та порівняльного правознавства. Він розробляє питання методології сучасного праворозуміння, побудови демократичної правової соціальної держави і громадянського суспільства, реформування та розвитку правової системи, систематизації та гармонізації законодавства і практики його застосування, сучасної судово-правової реформи та ін. Право розглядається вченим і тлумачиться як універсальний засіб, що дозволяє утвердити певні моделі, типи, парадигми зв'язку між державою і суспільством. Воно набуває властивості універсального регулятора, дозволяє вирішувати суспільні проблеми, встановлювати певні правила суспільної поведінки та взаємодії суб'єктів суспільних відносин, гарантувати дотримання і практичне втілення низки цінностей і принципів, які виявили свою значущість не лише у національному вимірі, а й для людства загалом. Його авторству належить близько 1000 наукових праць, серед яких 50 індивідуальних та колективних монографій.

Багатогранність і багатоплановість теоретичних пошуків Ю.С. Шемшученка визначаються не лише його міждисциплінарними, міжгалузевими науковими інтересами, а й ор-

ганізаторською діяльністю. З його ініціативи, під його керівництвом та за безпосередньої участі реалізовано фундаментальні проекти: 6-томна «Юридична енциклопедія (1996–2004)», 10-томна «Антологія української юридичної думки» (2002–2005), 3-томна «Енциклопедія міжнародного права» (2014–2019), 4-томне «Космічне законодавство країн світу» (2001–2006), 20-томна «Велика українська юридична енциклопедія» (видається з 2016 р.)

Ю.С. Шемшученко є засновником Національної академії правових наук України, фундатором і першим ректором Київського університету права НАН України, засновником і першим головою Співки юристів України, засновником і першим президентом Української асоціації політологів. Він є членом Секції суспільних наук Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, протягом 1994–2004 рр. очолював Комісію з питань громадянства при Президентові України, був радником Голови Верховної ради України, з 1998 р. очолює Міжнародний центр космічного права НАН України. Він — голова Ради з координації фундаментальних правових досліджень НАН України, голова Комісії з історії права при Президії НАН України, керує Відділенням екологічного, господарського та аграрного права Національної академії правових наук України, підтримує та розвиває тісні

зв'язки з відповідними державними органами, що дає змогу органічно поєднувати академічні наукові дослідження з актуальними потребами практики.

Один з найважливіших сучасних напрямів досліджень академіка Ю.С. Шемшученка — проблеми історії, становлення та розвитку юридичної науки, правового статусу й удосконалення правового регулювання діяльності Національної академії наук України. Всі попередні наукові напрацювання в цій галузі були акумульовані у проєкті Закону України «Про Національну академію наук України», у розробленні якого він брав участь, та в монографіях «Правовий статус Національної академії наук України: до 95-річчя створення НАН України» (2013), «Національна академія наук України: правові засади організації та діяльності. До 100-річчя Національної академії наук України» (2018), підготовлених під його керівництвом.

Свого часу керівниками двох провідних наукових установ у галузі держави і права — академіками НАН України Ю.С. Шемшученком та В.Я. Тацієм з урахуванням найновітніших досягнень юридичної науки та міжнародного досвіду було розроблено Концепцію розвитку юридичної науки і освіти в Україні. Досліджуючи теоретичні аспекти розвитку юридичної науки, Юрій Сергійович глибоко переконаний, що наука має бути об'єктивною, працювати на випередження, визначати стратегічні

шляхи розвитку суспільної практики і головні напрями державотворення і правотворення.

Наукова, науково-організаційна і дослідницька діяльність Ю.С. Шемшученка надзвичайно багатогранна. Тривалий час Юрій Сергійович був експертом Ради Європи з екологічного права, членом Міжнародного арбітражного суду ООН в Гаазі, членом Комісії України у справах ЮНЕСКО, членом Міжнародної ради з права навколишнього середовища, членом Комісії екологічного права Міжнародного союзу захисту природи. Його обрано іноземним членом Російської академії наук, почесним членом Інституту правових досліджень Польської академії наук, членом Міжнародної академії порівняльного права, членом Міжнародної академії екологічного права, він також обирався Послом Миру.

Заслуги Юрія Сергійовича перед наукою здобули визнання і високу оцінку як в Україні, так і за її межами. За внесок у розвиток юридичної науки та активну участь у державному та суспільному житті Ю.С. Шемшученка нагороджено орденами князя Ярослава Мудрого V–II ступенів (відповідно 1999, 2006, 2009, 2014), орденом «За заслуги» III ступеня (2010), Почесною грамотою Верховної Ради України, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, багатьма нагородами та відзнаками міністерств і відомств України, академічними та церковними нагородами.

Olexandr V. Skrypniuk

Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

AN OUTSTANDING ORGANIZER OF ACADEMIC LEGAL SCIENCE
AND HIGHER LEGAL EDUCATION IN UKRAINE IS OUR CONTEMPORARY

To the 85th anniversary of Academician of the NAS of Ukraine Yu.S. Shemshuchenko

December 14, 2020, marks the 85th anniversary of an outstanding Ukrainian scientist in the field of jurisprudence and political science, laureate of the State Prize of Ukraine in the Field of Science and Technology (2004), Honored Worker of Science and Technology of Ukraine (1995), laureate of the NAS of Ukraine Prizes named after D.Z. Manuilsky (1991) and M.P. Vasylenko (1998), winner of the Yaroslav the Wise Prize of the National Academy of Law Sciences of Ukraine and the Yaroslav the Wise National Law University (2014), Director of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine (since 1988), Honorary Rector of Kyiv University of Law of NAS of Ukraine (2006), Doctor of Law (1979), Professor (1985), Academician of NAS of Ukraine (1992), Academician of National Academy of Law Sciences of Ukraine (1993) Yu.S. Shemshuchenko.